

MAŁGORZATA SŁOWIK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

malgorzataslowik3@wp.pl

Język jako opowieść o świecie

• • •

Dorota Filar, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2013, ss. 224.

Dorota Filar należy do grona lingwistów skupionych wokół problematyki językowego obrazu świata, współtworzących nurt często określany jako lubelska szkoła językoznawcza. Profesor Filar jest autorką prac naukowych, publikowanych w Polsce i zagranicą, dotyczących zagadnień semantycznych o podłożu kulturowym, antropologicznym. Co istotne, w pracach Doroty Filar tradycja polskich badań jest umiejętnie łączona z inspirującymi osiągnięciami światowej lingwistyki kognitywnej, dzięki czemu autorka wpisuje się w jeden z ważnych nurtów światowych badań językoznawczych. Polskiemu czytelnikowi przybliży metodologie proponowane przez lingwistów z zagranicy, zaś czytelnikowi zagranicznemu pozwala zapoznać się ze – znaczącym i wyraźnie rysującym się na mapie polskiej lingwistyki już od dziesiątek lat – nurtem badań znanym pod nazwą *językowy obraz świata*. Przedstawiona w niniejszej recenzji publikacja stanowi świetny przykład takiego ujęcia.

Książka *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata* prezentuje autorską koncepcję znaczenia językowego, którą można uznać za nowatorską i ciekawą propozycję analizy semantycznej. W recenzowanej monografii badaczka zwraca bowiem uwagę na interesujące i ważne, a wcześniej w semantyce nieeksploatowane, **narracyjne aspekty znaczenia**. Autorka akcentuje związek narracyjnych kategorii w semantyce z naturalnymi sposobami konceptualizowania świata przez człowieka. Sądzę, że tak umotywowane narracyjne ujęcie znaczenia językowego powinno na trwałe wpisać się w tradycję badań semantycznych.

Po pierwsze bowiem, koncepcja ta znacząco poszerzyła teoretyczne fundamenty badań nad językowym obrazem świata i znalazła zastosowanie w analizie językowych interpretacji różnych obiektów, zarówno artefaktów (na przykład pieniądza¹), elementów świata natury (deszczu²/*rain*³, liścia⁴), jak i życia wewnętrznego człowieka (duszy⁵/*soul*⁶). Po drugie zaś – narracyjne ujęcie znaczenia wpisuje się w nurt współczesnych interdyscyplinarnych badań, w których narracja jest traktowana jako naturalny, uniwersalny sposób pojmowania świata przez człowieka, książka mogłaby więc zainteresować lingwistów nie tylko polskich, ale i zagranicznych jako nowatorska, inspirująca propozycja badawcza.

Książka Filar zbudowana jest z dwóch części: teoretycznej, w której głównym polem badawczym są zagadnienia dotyczące narracyjności oraz analitycznej, traktującej o narracyjnych ścieżkach *marzenia* w polszczyźnie. Każda z dwóch części publikacji została podzielona na trzy rozdziały. Całość kończy bogata bibliografia (ponad 380 pozycji na 22 stronach, z czego 16 tytułów stanowi autorskie prace Filar) oraz obszernie streszczenie przełożone na język angielski.

Pierwsza część książki – omówienie problemów teoretycznych – daje klucz do praktycznego zastosowania narracyjnej koncepcji znaczenia. Autorka zaczyna rozważania nad zagadnieniami metodologicznymi od pytania o definicję znaczenia, jednocześnie wskazując na bogatą tradycję badań semantycznych i zarazem – na brak jednej, ostatecznej i satysfakcjonującej wszystkich badaczy definicji tego terminu. Na użytek własnych badań przyjmuje koncepcję szerokiego opisu semantycznego i staje na stanowisku, że istotną rolę odgrywają w nim różnorodne motywacje, wychodzące poza wąsko rozumiany system językowy. Uznaje więc język za część kultury, postrzega jego związek z całym światem pojęciowym człowieka, ze sposobem pojmowania, kategoryzacją i wartości-

---

¹ D. Filar, *Językowo-kulturowy obraz pieniądza we współczesnej polszczyźnie*, [w:] A. Łukasiewicz-Kamińska, I. Miciuła, G. Sobiecki i in., *Od muszli do bitmonety. Oblicza pieniądza i systemów walutowych*, Warszawa 2014.

² D. Filar, *Teoria narracyjności w semantyce: „wielkie” i „małe” narracje językowe a językowy obraz świata*, [w:] *W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu*, pod red. A. Piaseckiej, I. Blumental, Łódź 2014, s. 35–46.

³ D. Filar, *Obcość w dyskursie z samym sobą. Analizalingwistyczno-kulturowa*, [w:] *OBCY/INNY – analizy przypadków*, pod red. M. Karwatowskiej, R. Litwińskiego, A. Siwca, Lublin 2017, s. 83–98.

⁴ D. Filar, *Język jako wielka narracja: teoria narracyjności w semantyce*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2015, z. LXXI, s. 9–26.

⁵ D. Filar, „*Metafizyka*” i „*psychologia*” – *dwie narracje o duszy i ciele (analiza lingwistyczno-kulturowa)*, [w:] *Aksjmosfera duszy – dusza w aksjoserferze*, pod red. E. Masłowskiej, Warszawa 2018, s. 17–44.

⁶ „*Metaphysics*” and „*psychology*”: *two narratives of the soul and body in Polish. Linguistic/cultural approach*, in: *The Axiosphere of the Soul*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2018.

waniem wszelkich zjawisk, które ujmujemy za pomocą języka. Z tego powodu w początkowych partiach dużo miejsca autorka poświęca zagadnieniom metodologicznym, dotyczącym problemu granic opisu lingwistycznego – przenikania się tak zwanej wiedzy językowej i pozajęzykowej. Nawiązując do założeń kognitywistów⁷, autorka wskazuje na współlistnienie powyżej wymienionych rodzajów wiedzy, przez co granica między nimi staje się jedynie założeniem teoretycznym. Stanowisko to jest bliskie badaniom nad językowym obrazem świata, w których semantyczna analiza danych językowych jest prowadzona w ścisłym związku z motywacją kulturową, w relacji do ogólnej wiedzy użytkownika języka o świecie i w odniesieniu do kontekstu pragmatyczno-językowego; jest więc wpisana w ludzkie mechanizmy: poznawania, kategoryzowania, interpretowania, oceniania czy definiowania otaczających zjawisk i procesów, w funkcjonowanie człowieka w świecie fizycznym, społecznym i duchowym.

Jedno z wyjściowych założeń teoretycznych, jakie Filar przyjmuje w swojej książce, dotyczy związków znaczenia językowego ze światem ludzkich pojęć. Zgłębiając to założenie i uznając, że między znaczeniami językowymi a treściami pojęciowymi musi zachodzić jakiś rodzaj odpowiedniości, autorka odwołuje się do bogatych (polskich i obcych) tradycji różnego typu ujęć onomazjologiczno-semazjologicznych. Jest to punkt wyjścia do kolejnego rozdziału, dotyczącego różnych modeli pojęciowych, realizowanych w języku.

Rozdział ten autorka poświęciła rozwojowi teorii schematu. Dla adeptów lingwistyki czy studiów filologicznych, a nawet dla bardziej doświadczonych badaczy, jest to cenne i godne polecenia opracowanie, przede wszystkim ze względu na to, że zbiera ono i porządkuje różne ścieżki wytyczone przez naukowców analizujących modele pojęciowe w języku. W obliczu dużej różnorodności tego typu propozycji badawczych powstaje bowiem pytanie: czy coś te propozycje łączy?; czym się różnią i w jakich relacjach pozostają?; a przede wszystkim: czym jest tak rozumiany schemat? Niewiele ma on bowiem wspólnego z potocznym rozumieniem tego słowa; schemat poznawczy definiuje się jako dynamiczna i elastyczna reprezentacja mentalna, pozwalająca człowiekowi na konstruktywne, „ekonomiczne” i twórcze działania poznawcze.

Autorka wskazuje, jak wiele współczesnych propozycji opisu naukowego zostało zainspirowanych wynikami badań z zakresu psychologii postaci, psychologii poznawczej, operujących terminem *schemat*. Termin ten został przeniesiony do lingwistyki, co zaowocowało bardzo wieloma koncepcjami szczegółowymi pozostającymi w mniej lub bardziej wyraźnym związku z teorią

---

⁷ Chodzi między innymi o: Rolanda W. Langackera, George’a Lakoffa, Micheala Johnsona, Charlesa J. Fillmore’a, Johna R. Taylora i wielu innych.

schematu, takimi na przykład jak: teoria scen, scenariuszy, ram pojęciowych, prototypów czy stereotypów językowych. Celem rozważań podjętych przez Filar nie jest tylko omówienie różnorodnych propozycji badawczych inspirowanych teorią schematu. Jednym z cennych elementów refleksji teoretycznej zaprezentowanej w omawianej książce jest także próba usystematyzowania różnych koncepcji wywodzących się z teorii schematu. Autorka wskazuje przy tym na poważne trudności na tej drodze i ukazuje ich przyczyny, stwierdzając między innymi, że:

- niektóre ze współczesnych koncepcji inspirowanych teorią schematu ciągle jeszcze są w fazie powstawania i podlegają weryfikacji, więc trudno mówić o ich ustalonych, trwałych elementach;
- powstały one w wyniku badań interdyscyplinarnych, a każda z dyscyplin buduje odmienne – własne definicje „wspólnych” terminów;
- propozycje badawcze przedstawione przez czołowych badaczy, nawet w obrębie jednej dyscypliny, są bardzo zróżnicowane, a przy tym powstają niejako równoległe; w związku z tym kolejnych teorii nie można uznać za bardziej ogólne czy bardziej szczegółowe warianty poprzednich, nie można więc mówić o jakimś (na przykład hierarchicznym?) porządku czy o stabilnych relacjach między kolejnymi terminami;

Sądzę, że autorka w powyżej streszczonych punktach jasno ujęła wątpliwości podzielane przez wielu współczesnych lingwistów badających modele pojęciowe w języku. Co jednak bardzo istotne, podczas lektury książki Filar czytelnik nie tylko utwierdza się w przekonaniu o wielości i różnorodności tych ujęć, ale też natrafia na przekonującą argumentację, przy pomocy której autorka udowadnia, że omawiane teorie coś jednak łączy: ważna dla dzisiejszej lingwistyki tendencja poszukiwania w języku pewnego porządku pojęciowego, ujawniającego się w obrębie różnych modeli pochodnych od schematu. Autorce udaje się przy tym naszkicować bardzo interesującą „panoramę” tych ujęć. Wnioski, do jakich prowadzi ta analiza, pozwalają czytelnikowi zarówno zrozumieć wagę problemu, jak i uzyskać jasność w tej skomplikowanej i aktualnej problematyce lingwistycznej. Na koniec tego rozdziału badaczka przedstawia własną propozycję podziału czy raczej – bardzo elastycznego „pozycjonowania” omawianych modeli i koncepcji.

Rozważania nad modelami inspirowanymi teorią schematu prowadzą do zagadnienia, przy którym autorka książki zatrzymuje się najdłużej: schematów narracyjnych i ich istotnej roli w ludzkich aktach poznawczych. Schemat narracyjny – ujmujący sposób rozumienia przyczynowo-skutkowego przebiegu wydarzeń w czasie, dynamiczny i elastyczny, uwzględniający intencje, cele działań oraz wartości, które są dla człowieka priorytetowe – otwiera nowe możliwości opisu znaczenia językowego. Refleksja ta pozwala przejść do głównego zagadnienia

publikacji Filar: kwestii narracyjności w semantyce. Celem drugiego rozdziału książki jest bowiem:

[...] ujęcie znaczenia słowa w rozbudowaną, dynamiczną formę narracyjną, przyjęcie narracyjnej „procedury” wyjaśniania znaczenia: nie drogą taksonomicznego porządkowania wiedzy, ale poprzez odwołanie do naturalnej formy quasi-opowiadania, wyodrębniającej „bohatera”, wykorzystującej relacje temporalne i przyczynowo-skutkowe, ukazującej świat w ludzkiej „optyce” intencji – celu – wartości i tym podobnych. Forma ta znajduje oparcie w naturalnym dla człowieka sposobie konceptualizacji⁸.

Autorka uznaje, że problem narracyjności wymaga odwołania do zagadnień wykraczających poza samą tylko lingwistykę. Szeroka interdyscyplinarna refleksja pozwala czytelnikowi zrozumieć, dlaczego narracyjna koncepcja znaczenia językowego wypełnia istotną lukę w refleksji lingwistycznej.

Narracja, jako podstawowe narzędzie poznawcze człowieka, nie może dziś być traktowana wyłącznie jako forma fabularnego przedstawienia. Filar ukazuje współczesne interdyscyplinarne ujęcia narracji, przywołując całe bogactwo prac historyczno- oraz teoretycznoliterackich, filozoficznych, historiozoficznych, psychologicznych czy z zakresu neuronauk. A zasadniczym celem analizy prowadzonej przez autorkę jest próba wykorzystania doświadczeń tych nauk w badaniach semantycznych.

Przeniesienie ustaleń z innych obszarów badań na teren lingwistyki nie jest jednak, co z całą mocą podkreśla badaczka, proste i nie może się odbywać mechanicznie. Dlatego drogą kolejnych kroków autorka doprowadza czytelnika do własnej, autorskiej koncepcji narracyjnych aspektów znaczenia.

Propozycja ta jest, moim zdaniem, logiczna, konsekwentna i wytycza nowe ścieżki opisu semantycznego. W trakcie rozmów z autorką⁹, które stanowiły istotne uzupełnienie lektury recenzowanej książki, badaczka wyraźnie jednak podkreślała, iż nie uważa swojej koncepcji za „rewolucyjną”. Sądzi raczej, że jest to naturalne i oczywiste uzupełnienie teorii językowego obrazu świata, wynikające z wielu wcześniejszych przesłanek sformułowanych przez innych lingwistów, a także umotywowane jej wieloletnią pracą dydaktyczną ze studen-

⁸ Cytowany tekst pochodzi z elektronicznej wersji autoreferatu Filar, w którym znajduje się fragment poświęcony książce *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej polszczyźnie*. Dostęp online: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2014/1020/125323-autoreferat.pdf>, [data dostępu: 09.12.2018].

⁹ Naukowe dyskusje autorki recenzji z Filar na temat książki *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata* odbyły się dwukrotnie: 23.02.2018 oraz 25.04.2018 na terenie Instytutu Filologii Polskiej UMCS w Lublinie.

tami polonistyki. Pisząc pod jej kierunkiem prace z semantyki, poszukiwali oni prostej, przekonującej i naturalnej organizacji elementów znaczenia językowego i bardzo chętnie korzystali z podpowiedzi promotora, sugerujących narracyjny porządek analizy haseł takich jak: *promień, chmura, drzewo, książka, księżyc, gwiazda, lód* i wiele innych.

Prezentacja autorskiej teorii narracyjności w semantyce jest więc poprzedzona analizą tez, sformułowanych we wcześniejszych pracach innych badaczy. Pierwszy trop wytycza refleksja na temat różnych, odnoszonych do języka, dynamicznych modeli, eksponujących następstwo zdarzeń w czasie, związki przyczynowo-skutkowe postrzegane z podmiotowej perspektywy, wyznaczającej cele, wartości i intencje określonych działań. Autorka przywołuje prace wielu badaczy, na przykład: Rogera Schanka, Roberta Abelsona czy Jean M. Mandler, wiele miejsca poświęca badaniom polskim Jerzego Trzebińskiego. Znajduje też elementy takiego dynamicznego ujęcia znaczeń językowych w analizach lingwistycznych między innymi: Johna R. Taylora, George'a Lakoffa, Charlesa J. Fillmore'a, Anny Wierzbickiej czy Jerzego Bartmińskiego¹⁰.

Przypominając najważniejsze założenia teorii językowego obrazu świata, autorka książki zauważa, że nie jest on na ogół przez samych badaczy rozumiany jako zbiór „statycznych obrazów”, które zostały „utrwalone” w języku. Przywołuje fragmenty prac czołowych badaczy językowego obrazu świata – między innymi Ryszarda Tokarskiego¹¹ czy Jerzego Bartmińskiego¹² – zauważając eksponowane tam kategorie charakterystyczne dla narracji (takie jak na przykład: przebieg wydarzeń w czasie, związki przyczynowo-skutkowe czy antropocentryczna dynamika doświadczenia). Jednakże badacze ci na ogół nie odwoływali się bezpośrednio do pojęcia narracyjności: sam termin *narracja*, a zwłaszcza całościowa refleksja na temat kategorii narracyjnych w semantyce wcześniej rzadko i raczej fragmentarycznie pojawiały się w pracach na temat językowego obrazu świata. Książka Filar pozwala zatem dokładniej zrozumieć, czym jest i jak kształtuje się językowy obraz świata oraz pogłębić teoretyczną refleksję nad tym zagadnieniem.

Najistotniejszą część refleksji teoretycznej w recenzowanej monografii stanowi rozdział, poświęcony narracyjnym aspektom językowego obrazu świata. Autorka wychodzi z założenia, że językowa interpretacja świata:

nie przybiera postaci „statycznego obrazu umysłowego” czy zbioru takich „statycznych obrazów”, można przyjąć, iż tworzy [...] „dynamiczną i spójną „opo-

¹⁰ D. Filar, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2013, s. 19–33.

¹¹ R. Tokarski, *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2014.

¹² J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.

wieść” o tym, „jak toczą się sprawy w nas i wokół nas”, usytuowaną w intersubiektywnej przestrzeni kultury”¹³.

Filar proponuje więc wprowadzenie kategorii narracyjności do semantyki, pozwala to bowiem na stworzenie rozbudowanej, dynamicznej formuły definiowania znaczeń językowych. Szczególnie eksponowanym elementem takiego opisu staje się podmiot językowej narracji – interpretator (twórca i użytkownik języka). Kategorii podmiotu autorka poświęca więc osobny podrozdział, nawiązujący do założeń filozoficznych Martina Heideggera, Jean-Paul Sartre’a czy Paula Ricouera¹⁴. Podmiotowa wiedza, doświadczenia i sposób oglądu świata przez „narratora” stają się „kanwą opowieści” wpisanej w znaczenia słów. Perspektywa ta, jak pisze Filar, „nie jest statyczna i ostatecznie «sformatowana». Stanowi raczej, stale wzbogacany, kognitywny «repertuar» języka”¹⁵.

Sądzę, że do analiz znaczenia językowego mają szansę na trwałe wejść zaproponowane przez badaczkę terminy *wielka narracja* i *mikronarracja*, które, jak wskazuje Filar, zainspirowane zostały pracą Jean-François Lyotarda¹⁶, jednakże podlegały gruntownemu, starannemu przeformułowaniu dla potrzeb lingwistyki. Autorka wychodzi z założenia, że język naturalny można porównać do wspólnotowej **wielkiej narracji**, która przekazuje znaczenia dotyczące najbardziej istotnych problemów egzystencji człowieka, sądów o świecie i wartości. W związku z tym:

Językowy obraz świata można rozumieć nie tyle jako zespół statycznych „obrazów” utrwalonych w języku, ile jako **dynamiczną, wielowątkową narrację, zbliżoną do naturalnego sposobu rozumienia świata przez człowieka**¹⁷.

Narracyjność można więc uznać za jeden z istotnych aspektów językowego obrazu świata.

Badaczka przyjmuje przy tym, że w obrębie „wielkiej narracji języka” można odnaleźć i odczytać mniejsze „częstki narracyjne”, wpisane w znaczenia konkretnych elementów leksykalnych. Autorka określa je mianem **mikronarracji**¹⁸, które można rozszyfrować (rozwinąć) na poziomie opisu semantycznego. Mikronarracje funkcjonują jak schematy narracyjne, do których się odwołują: zawierają

¹³ D. Filar, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata...*, dz. cyt., s. 65.

¹⁴ Tamże, s. 45–63

¹⁵ Tamże, s. 28.

¹⁶ J.-F. Lyotard, *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, przeł. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa 1997.

¹⁷ D. Filar, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata...*, dz. cyt., s. 186.

¹⁸ A. Pajdzińska, *Definicja – „zwinięta” narracja*; referat wygłoszony na konferencji naukowej „Narracyjność języka i kultury” zorganizowanej przez IFP UMCS (Lublin) w Sandomierzu we wrześniu 2012 roku.

zarysy określonych historii, czy scenariuszy (na przykład motywowanych kulturowo, społecznie albo wpisanych w uniwersalną wiedzę o świecie przyrody), które możemy wypełnić treścią dostosowaną do konkretnej sytuacji. Co bardzo istotne, „małe narracje”, wbudowane w znaczenia poszczególnych słów, nie są przypadkowo generowanymi „opowieściami”. Jak pisze Filar:

Wszystkie one należą do jednej wielkiej narracji języka, tłumaczą się w jej obrębie, a spójność nadaje im perspektywa podmiotu, zanurzonego w kulturowo i doświadczeniowo generowanej, intersubiektywnej wiedzy o świecie¹⁹.

Powyższe założenia zostały „przetestowane” w drugiej części książki, na którą składają się rozdziały czwarty, piąty i szósty. W części drugiej – analitycznej, autorka bada i szeroko opisuje treści wpisane w semantykę *marzenia*, poczynając od etymologii, a kończąc na znaczeniach współczesnych.

Filar rozpatruje *marzenie*, odwołując się do pól semantycznych wskazujących na takie pojęcia, jak: wyobraźnia, wola czy myśl, na stany wewnętrzne związane z nastrojami, uczuciami i emocjami. Śledząc rozwój semantyczny polskiej leksyki związanej z *marzeniem*, wskazuje cztery szczegółowe definicje *marzenia*, w każdej z nich dostrzegając nieco inną konceptualizację. Pierwsza grupa leksyki wskazuje na semantyczny związek *marzenia* ze sferą obiektów/stanów nierealnych, fantazyjnych, druga akcentuje rolę *marzenia* jako „bodźca” wytyczającego realne cele i pragnienia, sytuując obiekt *marzenia* w bardziej lub mniej określonej przyszłości, trzecia definicja wiąże zaś *marzenie* z *tęsknotą* i *wspomnieniami*, jest więc „skierowana ku przeszłości”. W grupie czwartej znalazły się z kolei jednostki leksykalne, kontynuujące dawne, dziś już stosunkowo rzadko i tylko w niektórych kontekstach przywoływane znaczenie *marzenia* jako elementu snu (*marzenie senne*).

Na podstawie obszernej, dogłębnej analizy semantyczno-leksykalnej, wykorzystującej bogate dane językowe z dawnych i współczesnych źródeł leksykograficznych, badaczce udaje się odtworzyć, wpisany w język polski **schemat narracyjny marzenia**. Jest on „zbudowany” z założeń, sądów, przekonań o typowym przebiegu pewnych zdarzeń, o typowych motywach (przyczynach) działania i ich konsekwencjach (skutkach). Podstawowe elementy tego schematu to:

- bohater narracji (motywy, wartości, cechy, przekonania, okoliczności wpływające na jego działanie);
- przedmiot/temat narracji (to, o czym bohater marzy);
- przebieg narracji (jej etapy powiązane ze sobą przyczynowo-skutkowo, uporządkowane w czasie, będące efektem interpretacji zdarzeń zgodnie z typowymi, wpisanymi w język „scenariuszami ludzkich działań”).

¹⁹ D. Filar, *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata...*, dz. cyt., s. 96.

Jednak, jak zauważa sama autorka w rozdziale piątym, źródła leksykograficzne nie są w stanie w pełni ująć narracyjnego charakteru konceptualizacji językowej, mogą one w istotny sposób „ujawnić” zaledwie pewne ogólne schematy poznawcze wpisane w język. Pełniejszy opis semantyczny przynieść może bowiem jedynie analiza tekstów, w których te schematy są w konkretny sposób realizowane:

Teksty stanowią nieocenione źródło wiedzy o narracyjnych aspektach językowego obrazu świata. Definicje leksykalnie nieczęsto ujawniają podmioty, narracyjny porządek konceptualny języka: na ogół odwołują się do innych sposobów przetwarzania informacji zwłaszcza do systemów kategoryalnych (taksonomicznych). Nie ujawniają antropocentrycznej „opowieści o świecie”, wpisanej w głęboką strukturę znaczenia. Potencjał ten zostaje „uruchomiony” w realizacjach tekstowych, które uaktywniają, rozwijają antropocentryczną, właściwą ludzkiemu myśleniu i stanowiącą naturalny aspekt języka, perspektywę narracyjną²⁰.

Autorka przyjmuje więc, że teksty mogą wyraźnie uwidaczniać narracyjną strukturę znaczenia słowa, czy też, jak pisze ona w cytowanym powyżej fragmencie, rozwijać „narracyjny porządek konceptualny” języka. Filar podkreśla, że założenie to wyrasta z osiągnięć wybitnych lingwistów pracujących nad językowym obrazem świata, zwłaszcza zaś nawiązuje do tez sformułowanych przez Annę Pajdzińską i Tokarskiego, którzy w wielu pracach udowodnili i potwierdzili niepodważalną rolę odwołań do danych tekstowych w analizie semantycznej²¹.

Ostatnia – szósta części książki jest najobszerniejsza i zawiera bardzo interesujące analizy, prowadzone zarówno na podstawie źródeł leksykograficznych, jak i z uwzględnieniem danych tekstowych, pochodzących przede wszystkim z różnych utworów współczesnych (głównie poetyckich). Szczegółowej analizie podlega tu jeden (pierwszy) kluczowy element narracyjnego schematu marzenia: podmiot/bohater „sceny”.

Dla czytelnika jest to interesująca lektura, dająca dużo satysfakcji i – mimo naukowego charakteru – sprawiająca szczególną przyjemność. Autorka stara się bowiem odtworzyć wpisane we współczesną polszczyznę „narracje o typowych marzycielach”. Śledzenie tego, „co myślimy o marzycielach” jest w istocie bardzo pouczające. Po pierwsze, z danych językowych wynika, że powszechnie uznajemy, iż nie każdy człowiek jest w takim samym stopniu zdolny do marzeń: bogate doświadczenia związane z marzeniami mają, według społecznego przekonania, przede wszystkim poeci, artyści; na drugim biegunie sytuują się zaś „daltoniści

²⁰ Tamże, s. 125.

²¹ A. Pajdzińska, R. Tokarski, „Językowy obraz świata – konwencja i kreacja.

marzeń”, czyli ludzie „niewyposażeni w zdolności do marzeń”. Po drugie, zarówno dane słownikowe, jak i tekstowe zdają się niezbicie wskazywać, iż wiążemy zdolność do marzeń z wiekiem człowieka: marzeniom, fantazji, dążeniu do wymarzonego celu sprzyjają dzieciństwo i młodość, a wraz z upływem lat człowiek staje się „emerytem marzeń”. Trzecia (oprócz wrażliwości artystycznej i młodego wieku) „okoliczność wyostrzająca skłonność do marzeń” jest w języku polskim jednoznacznie wiązana ze stanem zakochania: człowiek zakochany, zwłaszcza nieszczęśliwie (sic!), to trzeci (obok artysty i młodego człowieka) „prototypowy marzyciel”, którego obraz jest utrwalony we współczesnej polszczyźnie. Ta część książki ukazuje zatem wpisana w polszczyznę „galerię postaci” oraz ich klasyfikację na „prototypy i podtypy”.

Bardzo istotnym elementem nadającym omawianym tu analizom spójność, jest konsekwentne ukazywanie związku „mikronarracji” i „narracji tekstowych” z różnymi elementami „wielkiej narracji języka”. Chodzi o to, że kolejne, odsłaniane w analizach, fragmenty „językowej opowieści o marzycielach” nie są odcieranymi od siebie „fragmentami wiedzy o świecie”, lecz wpisują się w całościową interpretację świata, właściwą użytkownikom polszczyzny, są przez tę interpretację motywowane, a zarazem ją współtworzą, stając się elementami języka rozumianego jako „opowieść o świecie”.

W końcowych partiach książki autorka podsumowuje wyniki analizy. Zakończenie wyraźnie wskazuje, że przyjęta metoda opisu w założeniu badaczki ma poszerzać obszar refleksji lingwistycznej tak, „by ogarniała ona motywacje kulturowe, przyjmowała nachylenie antropologiczne, opisując zarówno język, jak i człowieka, dzięki któremu i dla którego tenże język powstał i istnieje jako jeden z najważniejszych obszarów ludzkiej aktywności”²².

W mojej ocenie recenzowana tu monografia Filar *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata* to lektura godna polecenia zarówno dla językoznawców, jak i dla przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, którzy są zainteresowani omawianą w książce problematyką. Autorska koncepcja narracyjnego opisu znaczenia językowego wydaje się zaś jedną z tych propozycji, które mogą na trwałe wpisać się w teorię językowego obrazu świata i znaleźć praktyczne zastosowanie w wielu opracowaniach naukowych. Proponowany przez Filar narracyjny sposób porządkowania wiedzy w języku jest bliski naturalnym kategoriom poznania, autorka nie tworzy więc bariery abstrakcyjnego, sztucznego opisu semantycznego,

---

²² Zdanie wypowiedziane przez prof. Filar, zanotowane w trakcie jednej z moich (M.S.) rozmów z Autorką książki.

który „w imię precyzji oddała definicję słowa od «istoty rzeczy»”²³. Znaczenie językowe rozwijane do prostej „opowieści o jakimś fragmencie świata” pozwala bowiem posługiwać się formułą zarówno precyzyjną, jak i zgodną z „wewnętrzną logiką języka”, motywowaną antropologicznie i kulturowo. Dodatkowym atutem pracy jest atrakcyjna dla lingwistów, w pewien sposób „intuicyjna” warstwa terminologiczna: „wielkie” i „małe narracje”, współtworzące językową opowieść o świecie, to ujęcie inspirujące i dające wiele możliwości praktycznego zastosowania w opisie semantycznym.

Bibliografia

- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006.
- Filar D., *Język jako wielka narracja: teoria narracyjności w semantyce*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2015, z. LXXI, s.9–26.
- Filar D., *Językowo-kulturowy obraz pieniądza we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Od muszli do bitmonety. Oblicza pieniądza i systemów walutowych*, A. Łukasiewicz-Kamińska, I. Miciuła, G. Sobiecki i in., Warszawa 2014.
- Filar D., „*Metafizyka*” i „*psychologia*” – dwie narracje o duszy i ciele (analiza lingwistyczno – kulturowa), [w:] *Aksjosfera duszy – dusza w aksjosferze*, pod red. E.Masłowskiej, Warszawa 2018.
- Filar D., *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej*, Lublin 2013.
- Filar D., *Obcość w dyskursie z samym sobą. Analiza lingwistyczno-kulturowa*, [w:] *OBCY/INNY – analizy przypadków*, pod red. M. Karwatowskiej, R. Litwińskiego, A. Siwca, Lublin 2017.
- Filar D., *Teoria narracyjności w semantyce: „wielkie” i „małe” narracje językowe a językowy obraz świata*, [w:] *W kręgu zagadnień semantyki i stylistyki tekstu*, pod red. A. Piaseckiej, I. Blumental, Łódź 2014.
- Liotard J.-F., *Kondycja ponowoczesna. Raport o stanie wiedzy*, przeł. M. Kowalska, J. Migasiński, Warszawa 1997.
- Pajdzińska A., *Definicja – „zwinięta” narracja*, referat wygłoszony na konferencji naukowej „Narracyjność języka i kultury zorganizowanej” przez IFP UMCS (Lublin) w Sandomierzu we wrześniu 2012 roku.
- Tokarski R., *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2014.
- „*Metaphysics*” and „*psychology*”: two narratives of the soul and body in Polish. *Linguistic/cultural approach*, in: *The Axiosphere of the Soul*, Cambridge 2018.

²³ Fragment zdania wypowiedzianego przez prof. Filar, zanotowany w trakcie jednej z moich (M.S.) rozmów z Autorką książki.